

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 DECEMBER
1943

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

18^e JAARGANG
N° 9

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

Prof. Dr. G. W. KERNKAMP † 9 OCTOBER 1943.

In het artikel, dat in het vorig nummer aan de nagedachtenis van professor Kernkamp was gewijd, zijn op het laatste oogenblik, bij het persklaar maken van dat nummer, enkele zeer storende fouten ontstaan.

Het verbeterde zetsel, dat den eersten regel van blz. 58 moest vervangen, werd niet op de juiste plaats, doch bovenaan op blz. 59 gezet, en om dien regel te kunnen plaatsen, werd daar ten onrechte een regel weggenomen.

Men gelieve dit te verbeteren door den eersten regel van blz. 58 als volgt te lezen:

academischen bloede. Doch er is meer. In 1914 schreef Kernkamp: en dien van blz. 59:

Kernkamps naam naast die van zoovele anderen, die hem voor-

DE BUITENPLAATSEN PEKING EN CANTON TE BAARN

Op het einde van de 18e eeuw, toen de „chinoiserie” zich niet langer tevreden stelde met het bouwen van buitenplaatsen en koepels in fantasievormen, maar den echten Chineeschen stijl ging navolgen, stichtte een jonge en schatrijke Amsterdamsche koopmanszoon van zwakke gezondheid, Reinhard (van) Scherenberg genaamd, uit Chineesche materialen te Baarn twee landhuizen in pagodevorm, welke hij Cleyne Peking en Canton doopte. Cleyne Peking werd gebouwd tegenover de Torenlaan, nu Pekinglaan geheeten; de eerst steen werd 8. Aug. 1791 gelegd. Aldus vermeldt de oude gevelsteen; die van Canton is niet bewaard gebleven. Peking was in 1792 voltooid, Canton in 1793.

Zelfs zou nog een derde buitenverblijf zijn gevolgd, waaraan de naam Nanking was toebedacht, maar tengevolge van de Fransche revolutie is dit plan niet uitgevoerd.

Zowel in Peking als in Canton diende de rez de chaussée tot de dienstvertrekken en bevatte de eerste verdieping de woonkamers, de tweede de slaapkamers. De hoofdverdieping van Cleyne Peking had een suite van vijf kamers, die van Canton telde

vier kamers en een slaapkabinet met alcoof, terwijl men vandaar langs een kleine trap een zeskantige koepelzaal kon bereiken.

Door hun grillige vormen en heldere bonte kleuren, hun wonderlijke versieringen, vergulde klokjes en spitsjes trokken Cleyn Peking en Canton de aandacht van allen die het destijds nog stille heidedorpje Baarn bezochten. In het gedicht *Eemlandsch Tempe* (Amsterdam, 1803), dat een voetreis door Eemland beschrijft, roept de Amersfoortsche dichter Pieter Pypers bij zijn aankomst te Baarn bewonderend uit:

Is 't 'n droom? kan 't waarheid weezen?
 Zijn we in 't landschap der Chineezen?
 Welk een konst verbaasd ons hier.
 'k Ben beneveld bij 't aanschouwen
 Van die vreemde praalgebouwen,
 Die elk opgetogen houden
 Door hun trotse pracht en zwier.

De fraaie kopergravure van P. J. Uylenbroek naar teekening van Pieter de Neufville, waarmee Pypers deze verzen illustreerde, doet ons Cleyn Peking voor een gedeelte zien. Een afbeelding van Canton komt voor op het perkament dat in een looden koker werd ingemetseld in een muur van het thans herbouwde Canton; van dit perkament bestaan nadrukken.

Vóór Cleyn Peking had Scherenberg een vijver doen graven, de Scherenbergkom, later Pekingkom genoemd, die een heel schilderachtige plek in het bosch vormde. In 1922 zijn de boomen daar geveld en in 1923 is de kom gedempt; thans loopt er de Nicolaas Beetslaan. Ook stroomde door het terrein een beekje, waarover een Chineesch bruggetje.

Dit gebied, bestaande uit bosch, heide en bouwland, was aanvankelijk 21 ha. groot en werd door den eigenaar steeds uitgebreid, zoodat het tenslotte half Baarn bevatte. Hierop stonden nog zeven arbeidershuizen en bovendien een gebouw, Boschzicht genaamd, dat bestond uit een ruimen stal met koetshuis voor zestien paarden en een klein woonhuis, bestemd voor de zomergasten.

Tot de eersten van dezen behoorde de Duitsche schilder Johan Friedrich Tischbein (1750—1812), de meest begaafde uit het kunstenaarsgeslacht der Tischbeins, dat zoovele beminnelijke portretten van onze stadhoudersfamilie heeft geschilderd. In 1791 was Johan Friedrich, die ons land reeds meermalen had bezocht, opnieuw met zijn gezin en personeel naar Amsterdam gereisd in de hoop op portretopdrachten. Ditmaal was de fortuin den schilder echter niet gunstig: hij werd hier ernstig ziek en bleek na zijn herstel nog geruimen tijd te zwak om te werken, terwijl zijn geringe geldmiddelen spoedig waren uitgeput. De kennismaking met Scherenberg, die een groot kunstvereerder en een uiterst welwillend man was, is Tischbein toen zeer te stade gekomen: Scheren-

berg bezorgde hem vele bestellingen in de voorname kringen van Amsterdam en gaf hem hierop voorschotten. Ook vroeg hij den schilder en zijn liefvallige jonge vrouw, de mooie en begaafde Sophie Müller, sedert geregeld op Peking te logeeren. Zóó groote vriendschap vatte Scherenberg voor dit kunstenaarsechtpaar op, dat hij zich blijvend van hun gezelschap wilde verzekeren en hun voorstelde op gemeenschappelijke kosten als winterverblijf te Amsterdam een huis op de Heerengracht te huren en te meubelen. Tischbein, destijds met bestellingen overladen en zonder veel begrip van geldzaken, ging gereedelijk op dezen voorslag in ondanks de tegenkanting van zijn meer practische echtgenoot.

Ook in 1794 was dit echtpaar wederom op Peking gelogeed, ditmaal met hun beide dochttertjes, de tienjarige Caroline en de zesjarige Betty. Het moet daar dien zomer vroolijk zijn toegegaan onder de talrijke gasten, waarbij twee Fransche émigré's, die geheel op kosten van Scherenberg leefden. Een van dezen, de graaf du Roure, waarschijnlijk uit het oud-adellijke geslacht De Gri-moard Beauvoir du Roure, vergold toen de weldaden van zijn beschermer door met veel tact en gratie als een echt hoveling van Versailles de rol van „*maître de plaisir*” te vervullen. 's Avonds placht het geheele gezelschap in de voorkamer van Peking samen te komen, waar Sophie Tischbein dan de honneurs waarnam en Tischbein alle gasten, één voor één, bij lamplicht uitteekende, terwijl de Fransche heeren voorlazen.

Inmiddels pakten de wolken aan den politieken hemel zich samen en als een voorbode van het naderend onheil verscheen in dezen feestvierenden gezelligen kring een Fransche émigrée, die er de rust kwam verstoren. Dit was Mevrouw Van Polanen, die met haar jonge dochtertje uit de gruwelstad Parijs een wijkplaats op Peking zocht. Zij was de echtgenoot van den toenmaligen gezant der Bataafsche Republiek in de Vereenigde Staten, maar had haar man en de stijve kwakersstad Philadelphia verlaten om te Parijs een vroolijk leven te gaan leiden. Zoozeer wist deze intrigante vrouw den zwakken Scherenberg onder haar invloed te brengen, dat de gasten geërgerd één voor één Peking verlieten. Ook de Tischbeins vertrokken naar hun huis op de Heerengracht. Zij bleven daar echter niet lang, want de vrees voor de naderende Fransche legers dreef Tischbein reeds in Nov. 1794 naar zijn woonplaats in Arolsen terug. Zelfs durfde hij zijn talrijke bestellingen niet afmaken en verkocht hij zijn kostbare meubels voor kleinen prijs; nog jarenlang zou hij bezwaard blijven door de terugbetaling van de voorschotten, hem door Scherenberg verleend.

Deze heeft zich blijkbaar beter kunnen vereenigen met de nieuwe orde van zaken, hier door de Franschen ingesteld. Hij werd althans in 1795 benoemd tot representant van het kwartier van Eemland en bleef dit tot 4 April 1796. Drie jaar later kon men hem te Parijs

aantreffen, waar hij trouwde met de zeventienjarige Elisabeth Sara van Polanen, een huwelijk door de tirannieke moeder door-gedreven ondanks den afkeer dien het jonge meisje van Scherenberg had.

Het jonge echtpaar vestigde zich op Peking. Scherenberg heeft zich sedert ijverig bemoeid om Baarn tot welvaart te brengen. Zoo richtte hij in 1802 de eerste Baarnsche tapijtfabriek op, welke in 1837 nog bestond, en liet voor de werklieden nieuwe woning-wijken bouwen. Persoonlijk ging het hem echter niet voorspoedig: zijn schoonmoeder buitte hem uit en bracht hem door haar verwistingen vrijwel tot den bedelstaf. Scherenberg bezwaarde gaandeweg al zijn bezit met hypotheek en verkocht tenslotte op 4 Augustus 1808 Cleyn Peking en Canton voor f 60.000 aan Koning Lodewijk Napoleon. Hijzelf is toen verhuisd naar Utrecht, waar hij zich op maatschappelijk gebied bleef bewegen. Na den dood van zijn vrouw, in 1813 nauwelijks een en dertig jaar oud overleden, vestigde hij zich te 's-Gravenhage, waar hij 7 October 1834 als vergeten burger stierf.

Lodewijk Napoleon heeft zich waarschijnlijk van het bezit der Chineesche buitenplaatsen verzekerd, omdat deze grensden aan het domein van Soestdijk, door hem op 21 Dec. 1806 geannexeerd. In 1808 heeft deze veranderlijke vorst eenige dagen vertoefd op „het koninklijk Slot van Soestdijk”, in welk vervallen gebouw, laatstelijk als logement gebruikt, zijn hovelingen zich toen gruwelijk hebben verveeld. Of de Koning ooit op Peking of Canton heeft vertoefd? Het is niet bekend, wel dat hij Peking en Canton met Boschzicht op 30 Mei 1810 in publieke veiling heeft doen brengen. Bij deze gelegenheid is de Heer Nicolaas Mollerus eigenaar van Canton geworden voor f 8600 en van Boschzicht voor f 2490, doch Peking is toen onverkocht gebleven. In welke handen dit sedert is gekomen, blijkt niet meer na te gaan, wel weten we dat kort na 1813, toen de Fransche omwenteling ten einde was, Joan Melchior Kemper Peking in huur had en daar tot zijn dood in 1824 vele zomers heeft doorgebracht.

Aan de verdere geschiedenis van beide buitenplaatsen ontbreken eenige schakels. Vasten grond krijgen we weer onder de voeten als in 1833 de Kroonprins, de latere koning Willem II, bij de wet van 8 Juli 1815 in het bezit van het domein van Soestdijk hersteld, Peking en Canton aankoopt. Het is niet bekend of de koninklijke familie ooit van deze buitenplaatsen gebruik heeft gemaakt, wèl dat Peking door haar werd verhuurd.

Willem II liet na zijn dood Peking na aan zijn dochter Prinses Sophie, gemalin van den Groothertog van Saksen-Weimar. Canton kwam daarentegen in het bezit van 's Konings weduwe, Anna Paulowna van Rusland, die het in 1850 kocht van de erfgenamen des Konings en naliet aan haar zoon Prins Hendrik.

In 1882 zijn de beide Chineesche buitenplaatsen door de ko-

ninklijke familie verkocht aan de Baarnsche Bouwmaatschappij. Sedert verwisselden zij telkens van eigenaar. Merkw aardigerwijze kreeg Peking daarna verschillende bewoners die, evenals Scherrenberg, veel tot den voorspoed van Baarn hebben bijgedragen: Burgemeester Jhr. Mr. B. Ph. de Beaufort, den filantroop G. H. van Senden en den bekenden zakenman August Janssen, directeur der Deli-maatschappij te Amsterdam. De laatste heeft Peking en Canton, dat laatstelijk tot sanatorium had gediend, weer in zijn bezit vereenigd; hij zelf bewoonde Canton en verhuurde Peking.

Doch toen waren dit niet meer de Chineesche buitenplaatsen. Voor winterverblijf waren deze ongeschikt gebleken; Peking had o.a. slaapkabinetten, slechts door een buitentrap bereikbaar. Burgemeester de Beaufort deed dit huis afbreken en op de grondvesten een nieuwe villa bouwen, welke 1 Febr. 1891 werd betrokken. De oude gevelsteen van Cleyn Peking werd aan den achtergevel weer ingemetseld. In 1910 is Canton wegens bouwvalligheid gesloopt. Bij de afbraak ging de oorspronkelijke gevelsteen verloren, een nieuwe werd op 6 April 1911 in den herbouw ingemetseld met het opschrift:

1793 Canton 1910
A. Janssen

Geen van beide huizen doet thans nog als buitenverblijf dienst. August Janssen stond Peking als lazaret aan het Roode Kruis af, daarna kreeg het huis een eigenaar die het twintig jaar leeg deed staan. In 1939 werd het door onze militairen in gebruik genomen, in 1940 door de Duitsche. Daarna werd het huis opslagplaats van gestolen Joodsche goederen. Sinds de bevrijding verblijven er de Binnenlandsche Strijdkrachten. Nu bestaan er plannen om in dit huis, sinds kort gemeente-eigendom en inwendig gerestaureerd, de Baarnsche Oudheidkamer te vestigen. Canton werd in 1920 aangekocht door de Mij van Levensverzekering Conservatrix, die daar nu haar hoofdzetel heeft.

Onder dezen verkoop was niet begrepen de vorstelijke oertuin van Canton, $3\frac{1}{2}$ ha. groot, door August Janssen het Cantonspark genoemd. In 1905 was hij met dezen aanleg begonnen, welke werd tot stand gebracht door zijn tuinbaas, den Heer J. Goossen. Dit terrein werd door de erfgenamen van den Heer Janssen in 1919 aan het Rijk ten geschenke aangeboden, ten behoeve van de Utrechtsche Universiteit en als uitbreiding van den bestaanden Hortus Botanicus dankbaar aanvaard. Nadat in 1920 de Staten-Generaal de gelden, noodig voor de exploitatie, hadden toegestaan, werd Prof. Pulle 12 Nov. 1920 benoemd tot directeur en de Heer J. Goossen tot hortulanus van dezen vijfden universitaires hortus.

Het tegenwoordige Peking en Canton zijn thans door een breede strook van het kroondomein afgescheiden. Dit scheidings-

gebied wordt voor een deel in beslag genomen door de spoorlijn van Utrecht naar Baarn, waarvoor Koningin Emma in 1898 welwillend een stuk van den domeingrond afstond.

Wie nu een blik wil werpen op de beide landhuizen waaraan zoovele herinneringen zijn verbonden, die ga na aankomst aan een der stations van Baarn den Stationsweg op en sla als hij het Baarnsch Lyceum voorbij is, rechts den Kettingweg in, die hem voert naar de Javalaan. Daar zal hij eerst rechts het groote huis Peking zien liggen en vervolgens links achter het geboomte Canton zien doorschemeren. Aan het einde van de Javalaan verkondigt het opschrift Cantonspark in vergulde letters op een ijzeren hek de aanwezigheid van het daarachter verscholen park, dat, eenig in zijn soort, aan het biologisch onderwijs in Nederland zulke onschatbare diensten bewijst.

C. C. .v d. G.

Bronnen:

H. Hardenberg, Een zomer op Peking. In: Uit oude papieren. Amsterdam [1941]. 80.

T. Pluim, Uit de geschiedenis van Baarn. Hilversum, 1932. 80.
Rijksarchief Utrecht.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Utrecht als hofstad. — In het *Oudheidkundig jaarboek* (XI-1943, blz. 63—87) publiceerde dr. M. D. Ozinga een zoowel door de vele nieuwe gegevens als door de daarbij gevoegde afbeeldingen belangwekkend opstel over „de architecten van Lodewijk Napoleon als koning van Holland.”

Na de persoonlijkheid van den bouwmeester Jean Thomas Thibault te hebben geteekend, vertelt de schr. tal van tot nu toe onbekend gebleven bijzonderheden over het werk van de onder leiding van dezen contrarolleur-generaal der koninklijke gebouwen werkende hofarchitecten: de Hollanders J. D. Zocher Sr., J. P. Posth en B. W. H. Ziesenis, waarvan de eerstgenoemde met den bouw van het Utrechtsche paleis belast is geweest.

Door de onderzoekingen van dr. O. wordt aangetoond, dat de verbouwingen der paleizen of de plannen daarvoor geen haastige producten van toevallig beschikbare Hollandsche archi-

tecten waren, doch deze integendeel bleken te passen in een doordachte en van boven af bewust geleide organisatie.

Het werk aan de koninklijke verblijven is niet in bijzonderheden nagegaan, omdat het den schr. niet zoozeer om de veranderingen op zichzelf, die bijna alle later ongedaan werden gemaakt, als om de gevolgde werkwijze te doen was. Toch worden nog wel enkele wetenswaardige details vermeld, zooals de opdracht van den 13den October 1807 aan Thibault en Ferrière, den inspecteur der koninklijke schouwburgen, om naar Utrecht te gaan voor het in orde brengen van den schouwburg. Den 7den November d.a.v. werd er al een voorstelling in tegenwoordigheid van den koning gegeven. Inzake het paleis zelf herinnert de schr., onder verwijzing naar uitvoeriger studie, aan de toen nieuw gebouwde en nog aanwezige galerij aan de ruime binnenplaats, en aan

eenige hier en daar nog aanwezige marmeren schoorsteenmantels in zeer gematigden empire-stijl. Verscheidene dezer mantels zijn nog in de huizen Drift 27 en 31 en Wittevrouwenstraat 7 aanwezig.

Verrassend zijn de mededeelingen over de plannen betreffende de landgoederen Oud- en Nieuw-Amelisweerd, die in den zomer van 1808 door den koning waren aangekocht. Het archief van het kroondomein 1806—'10 bevat een portefeuille met een achttiental, door Dufour — een tijdelijk in ons land vertoevend Fransch tuinarchitect — op 9 tot 16 November 1808 te Utrecht ondertee-kende bestekken voor tuin- en parkaanleg op Amelisweerd, die iets hebben van dienzelfden Rousseauiaansch

getinten, romantisch-utilitair geest, welke spreekt uit de overigens nogal vage ideeën omtrent tuin- en parkaanleg, verkondigd in Lodewijk Napoleons arkadischen roman *Marie ou les hollandoises*.

Het ging hier om een ontwerp van grootscheepsche allure, dat in totaal niet minder dan f 523:657:4 zou vergen en bovendien de stichting ter plaatse van een geheel nieuw paleis insloot.

Jammer genoeg schijnen geen verdere gegevens omtrent dit weidsche plan, evenmin teekeningen van den voorgenomen paleisbouw, bewaard te zijn gebleven. Verder dan bestekken en begrotingen schijnt het niet te zijn gekomen.

E.

BOEKAANKONDIGING.

H. J. B. Mulders. *Der Archidiakonats im Bistum Utrecht bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts. Eine rechtshistorische Studie zum kirchlichen Verfassungsrecht.*

Utrecht-Nijmegen, 1943 (XII en 190 blzn. met kaart). 8°.

Een aankondiging van een belangrijke publicatie op kerk- en rechtshistorisch gebied als het proefschrift is, waarop de Utrechtsche kapelaan H. J. B. Mulders in 1941 te Rome den doctorsgraad in het kerkelijk recht verwierf, mag in het maandblad „Oud-Utrecht” niet achterwege blijven. Door de oorlogsomstandigheden kon het werk eerst in 1943 in boekvorm het licht zien. De schrijver is eenige weken geleden benoemd tot hoogleeraar in het kerkelijk recht aan het Groot-Seminarie van het Aartsbisdom.

Over het aartsdiakonaat in het bisdom Utrecht, dat in dit proefschrift

behandeld wordt, bestond nog geen samenvattende studie, zooals over die van vele fransche en duitsche bisdommen. Om die reden reeds moet deze monografie met belangstelling worden begroet.

De aartsdiaken was in de eerste eeuwen van de Kerk het hoofd der aan de kathedraal verbonden diakenen. Mettertijd omvatte zijn functie het beheer der kerkelijke goederen, de armenzorg, het toezicht op de lagere geestelijkheid en de opleiding der jonge clerici. In de 8e eeuw wordt hij door den bisschop betrokken bij de visitatie van het bisdom, waardoor hij tevens komt deelt te nemen aan de kerkelijke rechtspraak. Hij wordt ten slotte de voornaamste medewerker van den bisschop en zijn bevoegdheid, aanvankelijk gedelegeerd, wordt in de 13e eeuw als een zelfstandige beschouwd (*jurisdictio ordinaria*).

Oorspronkelijk kende elk bisdom slechts één aartsdiaken. Zoo zal het ook wel in Utrecht geweest zijn, al is de „archidiaconus”, die voor het eerst in het begin der 12e eeuw in de bronnen voorkomt, er reeds een onder meerderen, die ieder hun eigen (geografisch) rechtsgebied hebben. In de eerste helft van dezelfde eeuw telt het utrechtsch bisdom eenige aartsdiakonaten, wier aantal in de 13e eeuw tot elf is aangegroeid. Meestal waren het proosten van kappelkerken, die de aartsdiakonale functie bekleedden. De voornaamste onder hen was zonder twijfel de Domproost en het aartsdiakonaat van den Dom was dan ook verreweg het belangrijkste. Het omvatte, ruw genomen: een groot deel van de tegenwoordige provincie Utrecht, Holland, Zeeland en de Betuwe. De andere aartsdiakonaten stonden onder de proosten van (2) Oudmunster, (3) Emmerik, (4) Tiel, (5) Deventer, (6) Oldenzaal, (7) St. Pieter, (8) St. Jan, (9) St. Marie en onder den z.g. (10) choriepiscopus en (11) den proost van Westfriesland.

Mulders behandelt in zijn boek, na algemeene uiteenzettingen, voornamelijk de ontwikkeling van het aartsdiakonaat van den Dom. Deze aartsdiaken, de voornaamste functionaris in het bisdom na den bisschop, had geleidelijk aan bemoeienis gekregen met rechtspraak, oprichting van nieuwe parochies, de aanstelling van de parochiegeestelijkheid, aankoop, ruil en verkoop van kerkelijke goederen.

Tegen het einde van de 13e eeuw is de omvang van zijn macht dermate gestegen, dat conflicten met den bisschop niet konden uitblijven. De gebieden van beider bevoegdheden

raakten elkaar te dikwijls dan dat er geen wrijvingen zouden ontstaan, welker oplossing meestal in een nieuwe, nauwkeurige afbakening van bevoegdheden gevonden werd. Doorgaans had de totstandkoming van zoo'n vergelijk een vreedzaam verloop, een enkele maal — bisschop Arnold van Hoorn (1372—1378) contra den domproost Zweder van Uterloe — kwam het tot een hevig conflict.

De domproost wist op den duur zijn machtige positie te behouden. Er kwam trouwens een factor bij, die het begrijpelijker maakt, dat deze ambtsdrager met zooveel hardnekkigheid zijn bevoegdheden handhaafde: er waren niet onaanzienlijke emolumenten aan verbonden, zooals ook de bisschop finantieele voordeelen genoot uit handelingen, die tot zijn bevoegdheden behoorden. Ook de middel-euwsche dragers van geestelijke waardigheden konden getuigen, dat niets menschelijks hun vreemd was.

Het is een verdienste van Mulders proefschrift, den strijd tusschen domproost en bisschop om deze rechten en voordeelen tot in het begin der 14e eeuw helder te hebben uiteengezet. Voegt men daarbij, dat uitvoerige registers het gebruik vergemakkelijken en een in kleuren uitgevoerde kaart een overzichtelijk beeld geeft van de verdeeling van het bisdom in de elf aartsdiakonaten, dan zal het duidelijk zijn, dat ieder, die in een rechtshistorisch onderwerp als het onderhavige belang stelt en zijn inzicht in het bestuur van een middel-euwsch bisdom wil versterken, deze monografie met vrucht zal bestudeeren.

v. C.